

PARTYJNE KARIERY KOBIET W KOMITECIE ŁÓDZKIM PZPR

WOMEN'S POLITICAL CAREERS IN LODZ COMMITTEE OF POLISH UNITED WORKERS PARTY (PZPR)

Streszczenie. Tekst jest poświęcony karierom politycznym kobiet łódzianek w Komitecie Łódzkim PZPR. Autor prezentuje zarówno analizę ilościowego udziału kobiet w KW, jego egzekutywie i wśród delegatów, jak i sylwetki poszczególnych kobiet zajmujących eksponowane stanowiska, w tym pięciu łódzkich posłanek. Oprócz postaci Michaliny Tatarówny-Majkowskiej, byłej włóknarki i jedynej kobiety piastującej stanowisko I sekretarza miejskiego komitetu PZPR w Polsce, oraz kobiet robiących *stricte* polityczne kariery, autor zwraca uwagę na kobiety pełniące funkcje kierownicze w przemyśle, kulturze i oświacie.

Słowa kluczowe: kobiety, polityka, kariera, PZPR, PRL.

Abstract. Paper focuses on women's political careers in Lodz Committee of Polish United Workers Party (PZPR). It presents both analysis of quantitative participation of women in Lodz Committee of PZPR, its executive and among delegates, and also portrayals of women on top positions in party structure, including five members of parliament. Apart Michalina Tatarówna-Majkowska, former textile worker, and only woman on the position of First Secretary of city/voivodship party committee in Poland, and other women succeeding in their political careers, author points out onto women's careers in industry, culture or education.

Key words: women, politics, career, Polish United Workers Party, Polish Peoples Republic.

Łódź i Warszawa były jedynymi ośrodkami miejskimi, które w latach PRL posiadały status miast na prawach województwa. Przekładało się to na rangę ich komitetów miejskich, które w partyjnej hierarchii zajmowały pozycje na równi z komitetami wojewódzkimi. Uwidaczniało się to także w nazewnictwie tychże

– zamiast Komitetów Miejskich były Komitet Łódzki (KŁ) i Komitet Warszawski. Tym samym I sekretarze, czyli przewodniczący obu tych gremiów, podlegali bezpośrednio centralnym organom PZPR. W 1975 roku w wyniku reformy administracyjnej kraju powstało 49 województw. Dotąd duże województwo łódzkie zostało ograniczone jedynie do Łodzi oraz sąsiednich gmin. W konsekwencji istnienie Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Łodzi na województwo łódzkie straciło rację bytu. Rozszerzono więc zasięg terytorialny Komitetu Łódzkiego o okoliczne tereny, ale ranga samego Komitetu została utrzymana.

Swoista nobilitacja Łodzi wynikała z jej znaczenia dla dziejów ruchu robotniczego. Świetnie nadawało się to na sztandary propagandy, za którymi nie szły jednak konkretne korzyści dla mieszkanki i mieszkańców drugiego pod względem zaludnienia miasta w okresie PRL. Jednocześnie polityczni agitatorzy podkreślali kobiecy charakter tutejszego przemysłu. Teoretycznie powinno to znaleźć przełożenie na partyjne kadry w Komitecie Łódzkim, lecz rzeczywistość okazała się inna.

Udział konkretnych osób we władzach KŁ PZPR stanowił pokłosie decyzji, które zapadały na centralnym szczeblu partii. Zachowywano jednak pozory demokracji i członków oraz zastępców członków KŁ PZPR, a także członków egzekutywy KŁ PZPR wybierano w czasie Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej. W Archiwum Państwowym w Łodzi (APŁ) zachowały się teczki z dokumentami zawierającymi informacje o dokładnym ich przebiegu wraz z wynikami głosowań, jakie wówczas odnotowano¹. Nie brakowało też adnotacji na temat uczestniczek i uczestników w postaci ankiet lub zbiorczych zestawień o charakterze statystycznym. Pamiętać jednak należy, że jakiegokolwiek głosowania w PRL pozostawały fikcyjne. Głównym ich zadaniem było potwierdzenie wcześniejszych ustaleń. W minionym systemie ustrojowym nie było przyzwolenia na przypadkowy dobór kandydatów do obsadzenia stanowisk zarówno państwowych, jak i partyjnych. Zdarzały się jednak pewne odstępstwa od tej normy, co szczególnie uwidaczniało się podczas „polskich miesięcy”. Wynikało to przede wszystkim z obowiązującego wówczas systemu nomenklatury. Najwyraźniej można to było zaobserwować na przykładzie I sekretarza KŁ PZPR, którego mianował Sekretariat KC PZPR lub/i Biuro Polityczne. Gdy w 1955 roku stanowisko to obejmowała Michalina Tatarkówna-Majkowska, decyzja została podjęta przez Sekretariat KC².

Otwarcie Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej następowało po przybyciu delegatów wybranych przez komórki partyjne podległe KŁ PZPR. W zależności od okresu – liczba tych osób wahała się od 250 do 414. Zasadniczo jednak w Konferencji uczestniczyło ponad 300 osób, co najlepiej ilustruje tabela 1. Odsetek kobiet w tym gremium nigdy nie przekroczył 50%. Najwięcej uczestniczek brało udział w XX Kon-

¹ APŁ, KŁ PZPR, t. 1–31.

² Archiwum Akt Nowych (AAN), Centralna kartoteka, sygn. 6016, k. 43.

ferencji Sprawozdawczo-Wyborczej w 1978 roku – 41,6%, a najmniej w czasie VI w 1956 roku – 10,3%. Jednak od tego roku następował wzrost, zahamowany na początku lat 80. XX wieku. Na XXII Konferencji w 1981 roku tylko 13,5% delegatów było płci żeńskiej. W poprzedniej dekadzie – w latach 70. – współczynnik ten wahał się od 34,5% do 41,6%, zaś w latach 60. wzrósł z poziomu 27,9% do 34,4%.

Tabela 1. Wykaz delegatów na Konferencje Sprawozdawczo-Wyborcze KŁ PZPR

KSW	Delegaci		
	ogółem	kobiety	%
I – 1949	403	96	23,8
II – 1950	284	94	33,1
III – 1953	b.d.	b.d.	b.d.
IV – 1954	269	74	27,5
V – 1955	250	77	30,8
VI – 1956	427	44	10,3
VIII – 1960	251	70	27,9
IX – 1962	319	84	26,3
XI – 1962	335	118	35,2
XII – 1967	350	118	33,7
XIV – 1969	302	104	34,4
XV – 1971	310	107	34,5
XVII – 1973	300	115	38,3
XVIII – 1975	292	117	40,1
XIX – 1975	b.d.	b.d.	b.d.
XX – 1978	387	161	41,6
XXI – 1979	405	166	41,0
XXII – 1981	414	56	13,5
XIII – 1984	b.d.	b.d.	b.d.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z dokumentów z APŁ, KŁ PZPR, k. 1–31.

Konferencje Sprawozdawczo-Wyborcze rządziły się swoimi regułami. Bez względu na epokę – stalinowską, siermiężnego Władysława Gomułki, prosperity Edwarda Gierka oraz lat 80. XX wieku – obowiązywał utarty schemat przebiegu spotkania. Każde posiedzenie zaczynało się od powitania i przemówienia I sekretarza KŁ PZPR, po którym następowała dyskusja, podczas której głos zabierali delegaci.

Dopiero pod sam koniec następowało głosowanie i ogłoszenie wyników. Zdarzało się, że jako ostatni wypowiadał się gość reprezentujący centralny szczebel partii i dokonywał swego podsumowania Konferencji. W 1962 roku – za rządów Michaliny Tatarówny-Majkowskiej – uczynił to sam Władysław Gomułka, I sekretarz KC PZPR.

W pierwszej kolejności ogłaszano wyniki głosowania na członków Komitetu Łódzkiego. W czasach stalinowskich i pierwszych latach odwilży postalinowskiej gremium to liczyło od 45 do 51 działaczy. Udział kobiet zaś wahał się od 10 do 18 członkiń, czyli od 19,6% do 35,3%. W następnych latach liczba członków KŁ PZPR stale rosła, a wraz nią ilościowy udział kobiet w działaniach tego gremium. Podobnie jak w przypadku delegatek na Konferencję, zahamowanie nastąpiło na początku lat 80. XX wieku. Podczas gdy w 1981 roku osiągnięto najwyższy współczynnik członków – 122, to w gronie tym znalazło się 20 kobiet, czyli 16,4%. Trzy lata później – na 121 członków było 17 kobiet, czyli 14%. W dwóch poprzednich dekadach – w latach 60. i 70. XX wieku – liczba aktywistek była wyższa. We wspomnianym okresie procentowy współczynnik wahał się od 32,1% do 39,7% (wyjątkiem były lata 1960 i 1962, odpowiednio 21,6% i 23%). Szczegółowe dane zostały przedstawione w tabeli 2.

Tabela 2. Wykaz członków KŁ

KSW	Członkowie KŁ		
	ogółem	kobiety	%
I – 1949	51	10	19,6
II – 1950	51	18	35,3
III – 1953	45	11	24,4
IV – 1954	47	13	27,7
V – 1955	49	12	24,5
VI – 1956	85	10	11,8
VIII – 1960	74	16	21,6
IX – 1962	74	17	23,0
XI – 1962	81	26	32,1
XII – 1967	85	29	34,1
XIV – 1969	81	27	33,3
XV – 1971	83	30	36,1
XVII – 1973	78	31	39,7
XVIII – 1975	83	32	38,6
XIX – 1975	97	35	36,1
XX – 1978	99	38	38,4

KSW	Członkowie KŁ		
	ogółem	kobiety	%
XXI – 1979	99	38	38,4
XXII – 1981	122	20	16,4
XIII – 1984	121	17	14,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z dokumentów z APŁ, KŁ PZPR, k. 1–31.

Liczba zastępców członków KŁ PZPR do 1967 roku wynosiła 15 osób, z drobnymi odstępstwami w minionych latach, jak w 1953 roku, gdy współczynnik ten wyniósł 10. Kobietom przypadało na ogół od 2 do 3 tego rodzaju mandatów z wyjątkiem 1956 roku (1 mandat) oraz 1955 roku i 1967 roku. W obu tych przypadkach zdecydowano się wybrać aż 4 zastępczynie. W następnych latach skład tego gremium zwiększył się do 35 osób w 1979 roku. Zaś od 20% do 38,7% z tych miejsc przypadło kobietom, co najlepiej obrazuje tabela 3.

Tabela 3. Wykaz zastępców członków KŁ PZPR

KSW	Zastępcy		
	ogółem	kobiety	%
I – 1949	15	2	13,3
II – 1950	15	3	20,0
III – 1953	10	2	20,0
IV – 1954	11	2	18,2
V – 1955	13	4	30,8
VI – 1956	15	1	6,7
VIII – 1960	14	3	21,4
IX – 1962	14	2	14,3
XI – 1962	15	2	13,3
XII – 1967	15	4	26,7
XIV – 1969	20	4	20,0
XV – 1971	23	8	34,8
XVII – 1973	22	6	27,3
XVIII – 1975	22	7	31,8
XIX – 1975	31	10	32,3
XX – 1978	31	12	38,7
XXI – 1979	35	10	28,6

Źródło: opracowanie własne w oparciu o dane z dokumentów z APŁ, KŁ PZPR, k. 1–31.

Spośród członków KŁ PZPR wybierano osoby, które miały znaleźć się w składzie egzekutywy. Ich liczba wahała się od 11 do 20, w tym od 2 do 6 kobiet. Najwyższy współczynnik dla płci żeńskiej został osiągnięty w latach 70. XX wieku. Co ciekawe, w czasach gdy I sekretarzem była kobieta – M. Tatarkówna-Majkowska, na 15 członków egzekutywy przypadały 2–3 członkinie. Dokładny udział kobiet w tym gremium ilustruje tabela 4.

Tabela 4. Wykaz członków egzekutywy KŁ PZPR

KSW	Egzekutywa		
	ogółem	kobiety	%
VIII – 1960	15	2	13,3
IX – 1962	15	2	13,3
XI – 1962	15	3	20,0
XII – 1967	11	3	27,3
XIV – 1969	16	3	18,8
XV – 1971	17	6	35,3
XVII – 1973	14	4	28,6
XVIII – 1975	15	5	33,3
XIX – 1975	18	6	33,3
XX – 1978	19	6	31,6
XXI – 1979	19	6	31,6
XXII – 1981	bd	bd	bd
XIII – 1984	20	4	20,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z dokumentów z APŁ, KŁ PZPR, k. 10–31.

Na pierwszym posiedzeniu egzekutywy KŁ PZPR był wybierany I sekretarz wraz z sekretarzami KŁ (czyli zastępcami I sekretarza), którzy razem tworzyli kolegiálny organ – sekretariat KŁ PZPR. Choć odbywało się głosowanie, to w rzeczywistości nominacje na te stanowiska zapadały na centralnym szczeblu partyjnym. Okazywało się więc, że I sekretarz nie mógł tak po prostu zwolnić swojego zastępcy. Musiał bowiem uzyskać aprobatę centrali.

Skład Sekretariatu KŁ PZPR ograniczał się do wąskiego grona 4–5 osób, które *de facto* na bieżąco kierowały pracami partii i realnie oddziaływały na funkcjonowanie miasta poprzez swoje decyzje. Odsetek kobiet w tym gremium był niemalże znikomy. Była to tylko jedna działaczka. Na przełomie lat 50. i 60. XX wieku w pracach tego zespołu brała udział M. Tatarkówna-Majkowska jako I sekretarz, od połowy lat 70. XX wieku – dr Genowefa Adamczewska w charak-

terze sekretarza KŁ PZPR, a w latach 80. XX wieku Maria Wawrzyńska – sekretarz ds. organizacyjnych KŁ PZPR.

Jedyną kobietą na stanowisku I sekretarza KŁ PZPR była M. Tatarkówna-Majkowska. Urzędowała w latach 1955–1964, czyli 9 lat, co sytuowało ją jako drugą osobę pod względem długości piastowania tego stanowiska. Wyprzedzał ją Bolesław Koperski – I sekretarz w latach 1971–1981. Kadencje pozostałych siedmiu okazały się krótsze³.

Sukces M. Tatarkówny-Majkowskiej mogła powtórzyć Jadwiga Nowakowska (ur. 1940 roku), która w trakcie XXII KSW w 1981 roku została zgłoszona jako jedyna kontrkandydatka Tadeusza Czechowicza na urząd I sekretarza KŁ. Zrezygnowała zaś z ubiegania się o to stanowisko⁴. Wkrótce jednak ta szwaczka, mistrz szwalni, I sekretarz Komitetu Zakładowego w Zakładach Dziewiarskich „Femina”, członek KC PZPR została wybrana jako posłanka na Sejm PRL IX kadencji. Wybory te należy jednak traktować w kategoriach wyjątku z racji atmosfery, w jakiej się odbywały, czyli „karnawału Solidarności”, która zapewne udzieliła się także partyjnym działaczom.

Na osobną uwagę zasługują te Konferencje Sprawozdawczo-Wyborcze, na których wybierano delegatów na partyjne Zjazdy PZPR. Z jednym wyjątkiem – w 1981 roku odbywały się niezależnie od pozostałych i nie miały wpływu na skład władz KŁ PZPR. Na te posiedzenia kierowano od 300 do 414 deputowanych, wśród których znajdowały się kobiety. Ich udział stopniowo rósł od 1959 roku (wybory przedstawicieli na III Zjazd) z poziomu 19,2% do 41% w 1979 roku (wybory przedstawicieli na VIII Zjazd). Na początku lat 80. XX wieku zaobserwowano widoczny spadek do poziomu 13,5% (wybory przedstawicieli na IX Zjazd). Liczba wybieranych delegatów na Zjazdy wahała się od 48 do 79 osób. W tej liczbie przypadało od 26% do 33,9% tego rodzaju mandatów. Wyjątkiem była Konferencja w 1968 roku (wybory przedstawicieli na V Zjazd). Wówczas współczynnik ten wyniósł 19,1%. Jeszcze niższy zanotowano w 1981 roku – 10,1%. Szczegółowe dane zawarto w tabeli 5.

Spośród członkiń KŁ PZPR zwracały uwagę te kobiety, którym partia umożliwiła szeroko rozumiany awans społeczny tudzież aktywność na polu partyjnym towarzyszyła karierze zawodowej. Dla większości jednak udział we wspomnianych wyżej gremiach nie niósł za sobą dalszego rozwoju. Nie można wykluczyć także chęci aktywnego uczestnictwa wynikającego ze społecznego zaangażowania.

³ PPR, PPS, PZPR. *Władze instancji łódzkich i województwa łódzkiego. Delegaci na Zjazdy i Kongresy krajowe. Członkowie centralnych władz partyjnych z Łodzi i województwa łódzkiego 1945–1975*, red. G. Adamczewska, J. Dobrowolski, E. Chobot, A. Wojnarowska-Szczęsna, Wydział Historii KŁ PZPR, Łódź 1985, s. 106.

⁴ APŁ, KŁ PZPR, sygn. 26. Stenogram XXII Łódzkiej Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej z 17 i 22 czerwca 1981 roku, k. 248.

Odnosić jednak należy przypuszczenie – wymagające dalszej analizy archiwaliów – że większość członkiń posiadała jedynie wykształcenie podstawowe, zawodowe oraz średnie, znajdując zatrudnienie w przemyśle włókienniczym. Te z wykształceniem wyższym, wykonujące zawody inne niż robotnicze, pozostawały w mniejszości.

Tabela 5. Wykaz delegatów na Zjazdy PZPR

Zjazd	Delegaci na Konferencję			Wybrani na Zjazd		
	ogółem	kobiety	%	ogółem	kobiety	%
III – 1959	422	81	19,2	50	13	26,0
IV – 1964	335	118	35,2	48	14	29,2
V – 1968	b.d.	b.d.	b.d.	47	9	19,1
VI – 1971	300	112	37,3	48	14	29,2
VII – 1975	b.d.	b.d.	b.d.	61	20	32,8
VIII – 1979	405	166	41,0	59	20	33,9
IX – 1981	414	56	13,5	79	8	10,1

Źródło: opracowanie własne z wykorzystaniem danych z dokumentów w: APŁ, KŁ PZPR, k. 8, 12, 13, 18, 22, 25 i 27.

Na tym tle szczególną aktywnością wykazała się M. Tatarkówna-Majkowska (1908–1986), która jako przędka, po siedmioletniej szkole powszechnej za czasów II RP, zaszła najwyższej w strukturach KŁ PZPR. Funkcję I sekretarza tej instytucji pełniła w latach 1955–1964. Weszła w skład KC PZPR, pozostając jedną z nielicznych kobiet, zasiadających w tym partyjnym zespole. W 1959 roku na III Zjeździe wybrano 77 członków, w tym dwie kobiety – M. Tatarkównę-Majkowską oraz Alicję Musiałową, przewodniczącą Zarządu Głównego Ligi Kobiet. Po następnym Zjeździe w 1964 roku liczba ogólna członków wzrosła do 84, ale liczba mandatów dla płci żeńskiej pozostała na tym samym poziomie. Znacznie dłużej pełniła obowiązki posłanki na Sejm PRL (1952–1969).

Postać M. Tatarkówny-Majkowskiej, mimo jednoznacznych komunistycznych konotacji, zachowała się w pamięci łódzianek i łódzian z pozytywnym wydźwiękiem, co w dużej mierze wynikało z jej aktywności na rzecz rozwoju miasta. Szereg inwestycji na polu kulturalnym, komunalnym, przemysłowym czy mieszkaniowym nie powstałoby, gdyby nie jej zaangażowanie. Dzięki niej na pl. Wolności ponownie stanął pomnik Tadeusza Kościuszki, zniszczony przez niemieckiego okupanta w czasie II wojny światowej. Swoje podwoje otworzyły Centralne Muzeum Włókiennictwa oraz Muzeum Historii Ruchu Rewolucyjnego (obecnie Muzeum Tradycji Niepodległościowych). Kazimierz Dejmek mógł zaś liczyć na

jej – i Marii Lorberowej, szefowej łódzkiej cenzury – przychylność przy realizacji programu artystycznego Teatru Nowego. Zadbala również o łódzką oświatę, troszcząc się o powstanie nowych budynków szkolnych. Oddany do użytku został również szpital im. Marii Konopnickiej. Miała swój udział w sprowadzeniu do Łodzi dr Danuty Gail, specjalistki z zakresu onkologii. Ponadto zdawała sobie sprawę, że należało przełamać monokulturę przemysłową miasta. Dzięki temu kierunkowi na łódzkim Teofilowie powstała fabryka transformatorów „Elta”. Przykładała również szczególną wagę do budownictwa mieszkalnego. Za jej politykę unikania modelu drastycznie oszczędnościowego w tym zakresie spadła na nią niejedna fala krytyki. Pamiętać jednak należy, że jako przywódca PZPR w Łodzi realizowała również kierunki polityki wytyczone przez centralne instancje partyjno-państwowe, takie jak proces laicyzacji oświaty czy zakaz wydawania pozwoleń na budowę świątyń⁵.

W ścisłym gremium decyzyjnym, jakim był Sekretariat KŁ, zasiadała również – od drugiej połowy lat 70. XX wieku – dr Genowefa Adamczewska (ur. 1931), z wykształcenia historyk, swego czasu dyrektor II Liceum Ogólnokształcącego im. Gabriela Narutowicza w Łodzi, a także komendantka Chorągwi Łódzkiej ZHP. Należała do grona inicjatorek pomnika Martyrologii Dzieci i Młodzieży w parku im. Szarych Szeregów. Jeszcze w czasach PRL założyła Stowarzyszenie Komitet Dziecka, mające na celu niesienie pomocy dzieciom z biednych rodzin oraz niepełnosprawnym, a następnie kierowała nim do 2017 roku. Obecnie jest jego „honorową przewodniczącą”. W 2015 roku została odznaczona „Orderem uśmiechu”.

Na uwagę zasługują także te członkinie Komitetu Łódzkiego, które zajmowały inne stanowiska w aparacie partyjno-państwowym. W centralnych strukturach PZPR pracowały: Celina Budzyńska (dyrektor centralnej szkoły partyjnej), Romana Granas, Aurelia Kędzierska (zastępca członka KC), Halina Malinowska (sekretarz KC), Anna Mroczkowska (działaczka Centralnej Rady Związków Zawodowych), J. Nowakowska, Zofia Patorowa (zastępca członka KC) i inne. Na gruncie łódzkim działały: Genowefa Stefańska, przewodnicząca Miejskiej Komisji Kontroli Partyjnej oraz, wspomniana już, M. Lorberowa (1914–2003) jako naczelnik cenzury. Ta ostatnia, z racji swojego żydowskiego pochodzenia, została zmuszona do opuszczenia PRL podczas fali antysemityzmu w 1968 roku. Zmarła w Izraelu.

Spośród wyżej wymienionych kobiet warto przybliżyć postać łodzianki R. Granas. Przyszła na świat w 1906 roku w inteligenckiej rodzinie. Rodzice byli lekarzami. W okresie międzywojennym związała się z KZMP (1921–1923) oraz KPP (1923–1938). Z czasem przeniosła się do Warszawy. Początkowo miała się pracy urzędniczej w kasie chorych czy w charakterze korepetytorki. Dopiero

⁵ P. Ossowski, *Czerwona Michalina. Michalina Tatarkówna-Majkowska. Przódka – łodzianka*, Wydawnictwo Księży Młyn, Łódź 2017.

w 1928 roku znalazła się na partyjnym wikcie jako funkcjonariuszka KPP. Funkcję tę pełniła do rozwiązania organizacji. Wraz z wybuchem II wojny światowej, podobnie jak wielu innych polskich komunistów, skierowała się do ZSRR. Wpierw zatrzymała się we Lwowie, w którym została zatrudniona w charakterze tłumaczki w NKWD, a potem jako redaktor literacki „Czerwonego Sztandaru”. W 1941 roku dwukrotnie zmieniła adres. Najpierw przebywała w Charkowie jako inspektorka Czerwonego Krzyża, a potem w Moskwie. W 1944 roku związała się ze Związkiem Patriotów Polskich. W ostatnim roku wojny miała służyć w wojsku. Po 1945 roku odnalazła się na stanowisku zastępcy dyrektora Centralnej Szkoły PPR w Łodzi, co dało jej doświadczenie w zarządzaniu tego rodzaju placówką, partyjną kuźnią działaczy. W efekcie w latach 1950–1959 kierowała Szkołą Partyjną przy KC PZPR w Warszawie. Następnie przeszła do tygodnika „Polityka” na zastępcę redaktora naczelnego. Zmarła w 1987 roku w Warszawie⁶.

Przez krótki czas z KŁ PZPR była związana C. Budzyńska (1907–1993). W 1949 i 1950 roku została zaliczona w poczet członków wspomnianego gremium. Jednocześnie pełniła funkcję dyrektora Centralnej Szkoły Partyjnej PZPR⁷. Wywodziła się z rodziny szlachecko-żydowskiej. Jej ojciec mógł pochwalić się nie tylko herbem rodowym, lecz także przodkami uczestniczącymi w powstaniu styczniowym. Matka zaś pochodziła z rodziny zasymilowanych Żydów, której ojciec był właścicielem fabryki wyrobów tytoniowych. Brat jej – Julian zapisał się na kartach historii jako jeden z komunistycznych intelektualistów. Celina zetknęła się z tym ruchem w czasie nauki w gimnazjum. Zaangażowała się w działalność organizacji o komunistycznych konotacjach, co przekładało się również na dobór mężów – robotników, działaczy SDKPiL, partyjnych aktywistów. W 1927 roku udała się do ZSRR. Tam jej mąż – Stanisław Budzyński, ojciec jej dwóch córek – został rozstrzelany na fali czystek i likwidacji działaczy KPP w 1937 roku. Ją aresztowano i skazano na pobyt w gułagu. Wyszła z tego obozu w 1945 roku dzięki interwencji Bolesława Bieruta, wówczas przewodniczącego KRN. Aktywnie włączyła się w działalność PPR i PZPR. W 1967 roku została odesłana na emeryturę dzięki Władysławowi Gomułce. W 1981 roku, po wprowadzeniu stanu wojennego w Polsce, odwróciła się od partii. Swoje mieszkanie udostępniła działającym w podziemiu działaczom NSZZ „Solidarność”⁸.

Wśród posłanek, a zarazem członkiń Komitetu Łódzkiego znalazły się Wanda Gościńska, Barbara Natorska, Kornelia Plewińska, Irena Sroczyńska oraz Stanisława Świdorska. Ta druga zasiadała w IV (1965–1969) i V (1969–1972) kadencji Sejmu PRL. Z wykształcenia była technikiem włókiennikiem. Udzielała się spo-

⁶ AAN, Centralna kartoteka, sygn. 6490. Teczka osobowa Romany Granas.

⁷ APŁ KŁ PZPR, sygn. 1, k. 252; APŁ KŁ PZPR, sygn. 2, k. 149.

⁸ F. Tych, *Słowo wstępne*, [w:] C. Budzyńska, *Strzępy rodzinnej sagi*, Żydowski Instytut Historii, Warszawa 1997, s. 5–8.

łecznie. Pełniła funkcję przewodniczącej Rady Zakładowej w Zakładach Przemysłu Dziewiarskiego im. T. Rychlińskiego w Łodzi. Zasiadała także w Prezydium Centralnej Rady Związków Zawodowych. Odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski⁹.

Kornelia Plewińska to charakterystyczna postać dla epoki, w której została posłem na Sejm PRL I kadencji (1952–1956). W czasach stalinowskich dość przedmiotowo podchodzono do sprawy równouprawnienia kobiet, czego najbardziej wyrazistym przykładem był plakat z hasłem „kobiety na traktory”, zachęcający Polki do wykonywania zawodów dotąd zarezerwowanych dla mężczyzn lub też przez nich zdominowanych. Od 1929 roku przez większość życia zawodowego, jeśli nie przez całe, była związana z Zakładami Przemysłu Bawełnianego im. Stanisława Kunickiego w Łodzi (późniejszy „Maltex”). W Sejmie PRL zasiadała tylko przez jedną kadencję¹⁰.

Podobny los spotkał W. Gościmińską, robotnicę zakładów przemysłu bawełnianego na łódzkiej Rudzie. W przeciwieństwie do K. Plewińskiej stała się jednak bardziej rozpoznawalna, co wynikało przede wszystkim z jej zaangażowania w ruch współzawodnictwa pracy – była przodownicą w swojej fabryce. Idealnie więc nadawała się na sztandary komunistycznej propagandy, co – paradoksalnie – zapewniło jej sławę. Jej też został poświęcony film dokumentalny Wojciecha Wiszniewskiego z 1975 roku oraz wystawa w łódzkiej Galerii Manhattan w 2013 roku¹¹.

Irena Sroczyńska urodziła się w 1925 roku w Radomiu. Z Łodzią związała się dopiero po zakończeniu II wojny światowej. Udzielała się społecznie, angażując się w prace Związku Zawodowego Pracowników Przemysłu Włókienniczego, Odzieżowego i Skórzanego oraz stając się w pewnym momencie jego przewodniczącą. Weszła także w skład władz Centralnej Rady Związków Zawodowych. Mandat poselski pełniła w latach 1965–1985. Uzyskała wyższe wykształcenie w zakresie nauk ekonomicznych. Wielokrotnie była nagradzana, w tym Orderem Sztandaru Pracy I i II klasy¹².

Najwyższym odznaczeniem minionej epoki – Orderem Budowniczego PRL, podobnie zresztą jak M. Tatarkówna-Majkowska, mogła pochwalić się S. Świderska, która zaczynała pracę w 1936 roku w tych samych zakładach, co wspomniana

⁹ Profil Barbary Natorskiej, https://bs.sejm.gov.pl/F?func=find-b&request=natorska&find_code=WRD&adjacent=N&x=29&y=12 (dostęp: 7.01.2019).

¹⁰ *Nasi kandydaci*, „Dziennik Łódzki” 19.09.1952, nr 225, s. 3; profil Kornelii Plewińskiej, https://bs.sejm.gov.pl/F?func=find-b&request=plewińska+&find_code=WRD&adjacent=N&x=0&y=0 (dostęp: 7.01.2019).

¹¹ Ł. Kaczyński, *Czerwona Łódź to brzmi dumnie*, „Dziennik Łódzki” 25.11.2013, <http://dzienniklodzki.pl> (dostęp: 7.01.2019).

¹² Profil Ireny Sroczyńskiej, https://bs.sejm.gov.pl/F?func=full-set-set&set_number=009977&set_entry=000001&format=999 (dostęp: 5.01.2019).

I sekretarz, czyli w Widzewskiej Manufakturze, z którą była związana także po 1945 roku – wówczas były to Widzewskie Zakłady Przemysłu Bawełnianego im. „1 Maja”. Z czasem awansowała na instruktorkę zawodu. Z PZPR związała się w 1962 roku. Od tego momentu zaczęła się rozwijać jej kariera polityczna, od sekretarza komitetu zakładowego, poprzez członkinię komitetu dzielnicowego, Komitetu Łódzkiego, radną Rady Narodowej m. Łodzi, po mandat poselski. W latach 80. XX wieku zasiadała także w Trybunale Stanu¹³.

Należy wspomnieć również o tych członkiniach KŁ PZPR, które zajmowały stanowiska dyrektorskie, takich jak: Mirosława Wąsowicz (Łódzkie Zakłady Obuwnicze), Halina Suskiewicz (dyrektor XVIII LO), Stefania Czerwińska (dyrektor łódzkiego okręgu TPD), Regina Elkan (kierownik ŁDK), Aurelia Jankowska (kierownik SP nr 63), Janina Kalinowska (dyrektor Północno-Łódzkich Zakładów Przemysłu Jedwabniczego; odznaczona Orderem Budowniczy PRL), Maria Karolewska (kierownik Domu Harcerza), Grażyna Kotnowska (dyrektor XXXI LO), Helena Monita (przełożona pielęgniarek), Stanisława Moszczyńska (dyrektor SP Główny), Danuta Koeppe (zastępca dyrektora ZZZ nr 2), Maria Kordala (kierownik SP 170), Halina Matula (dyrektor XXX LO).

Z powyższej klasyfikacji wymykały się kobiety związane z kulturą i nauką, jak prof. Natalia Gąsiorowska (1881–1964), historyczka, badaczka historii społeczno-gospodarczej, Wanda Jakubowska (1907–1998), reżyserka i scenarzystka czy Jadwiga Chojnacka (1900–1992), dyrektorka Teatru Powszechnego w latach 1951–1957 oraz wykładowczyni w Państwowej Wyższej Szkole Filmowej w Łodzi. Ta ostatnia zapisała się wieloma rolami w polskich filmach doby PRL. Kierunkowe wykształcenie uzyskała w okresie międzywojennym w Instytucie Reduty. W czasach II RP występowała na deskach teatrów w Sosnowcu, Poznaniu oraz Łodzi. Miała okazję współpracować między innymi z Leonem Schillerem. W czasie II wojny światowej związała się z PPR, a tuż po niej – z PZPR. W latach 50. XX wieku związana była z KŁ PZPR¹⁴.

Niniejszy tekst nie wyczerpuje całego tematu dotyczącego udziału kobiet w KŁ PZPR, a jedynie wzmiankuje najistotniejsze aspekty tego zagadnienia. Nie sposób bowiem opisać tu funkcjonowania partyjnego aparatu z uwzględnieniem analizy statystycznej działaczy oraz ukazać rysu biograficznego osób tworzących tę instytucję przez ponad 40 lat. Niewątpliwie jednak wstępna kwerenda wykazała, że temat ten – zwłaszcza w aspekcie kobiecym – wart jest pogłębionych studiów. Próba przedstawienia sylwetek tylko wybranych postaci pokazała, że w PZPR

¹³ APŁ, KŁ PZPR, sygn. 10970; profil Stanisławy Świdorskiej, https://bs.sejm.gov.pl/F?func=full-set-set&set_number=009979&set_entry=000001&format=999 (dostęp: 7.01.2019).

¹⁴ Profil Jadwigi Chojnackiej, <http://www.filmpolski.pl/fp/index.php?osoba=111464> (dostęp: 14.01.2019).

w Łodzi udzielały się różne osoby. Tym samym można było uzyskać zarys obrazu „aparaczyka” w spódnicy. Okazało się, że kilka kobiet zostało też uhonorowanych najwyższym odznaczeniem minionego ustroju – Orderem Budowniczego PRL – W. Gościńska, J. Kalinowska, M. Tatarkówna-Majkowska, S. Świdorska. To odznaczenie otrzymało bowiem tylko 305 osób¹⁵. Warto nadmienić, że oprócz splendoru z odznaczeniem wiązał się dodatek finansowy.

Niewątpliwie można zauważyć, że udział kobiet w pracy aparatu KŁ PZPR od 1956 roku do 1980 roku stopniowo rósł. Potem nastąpiło drastyczne załamanie tego procesu. Obejmowało to nie tylko delegatów na Konferencje Sprawozdawczo-Wyborcze, lecz także skład samego Komitetu Łódzkiego oraz egzekutywy. W Sekretariacie KŁ zasiadała natomiast zasadniczo jedna kobieta. Aczkolwiek te stwierdzenia należy traktować z daleko idącą ostrożnością – dalsza kwerenda archiwalna mogłaby doprowadzić do innych wniosków.

Bibliografia

- AAN, Centralna kartoteka, sygn. 6016, k. 43.
 AAN, Centralna kartoteka, sygn. 6490. Teczka osobowa Romany Granas.
 APŁ, KŁ PZPR, k. 1–31.
 APŁ, KŁ PZPR, sygn. 26. Stenogram XXII Łódzkiej Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej z 17 i 22 czerwca 1981 roku, k. 248.
 APŁ, KŁ PZPR, sygn. 10970.
 Bigoszeńska B., *Polskie ordery i odznaczenia*, Interpress, Warszawa 1989.
 Kaczyński Ł., *Czerwona Łódź to brzmi dumnie*, „Dziennik Łódzki” 25.11.2013, <http://dzienniklodzki.pl> (dostęp: 7.01.2019).
Nasi kandydaci, „Dziennik Łódzki” 19.09.1952, nr 225, s. 3.
 Ossowski P., *Czerwona Michalina. Michalina Tatarkówna-Majkowska. Przódka – działaczka – łodzianka*, Wydawnictwo Księży Młyn, Łódź 2017.
 PPR, PPS, PZPR. *Władze instancji łódzkich i województwa łódzkiego. Delegaci na Zjazdy i Kongresy krajowe. Członkowie centralnych władz partyjnych z Łodzi i województwa łódzkiego 1945–1975*, red. G. Adamczewska, J. Dobrowolski, E. Chobot, A. Wojnarowska-Szczęsna, Wydział Historii KŁ PZPR, Łódź 1985.
 Profil Barbary Natorskiej, https://bs.sejm.gov.pl/F?func=find-b&request=natorska&find_code=WRD&adjacent=N&x=29&y=12 (dostęp: 7.01.2019).
 Profil Ireny Sroczyńskiej, https://bs.sejm.gov.pl/F?func=full-set-set&set_number=009977&set_entry=000001&format=999 (dostęp: 5.01.2019).
 Profil Jadwigi Chojnackiej, <http://www.film Polski.pl/fp/index.php?osoba=111464> (dostęp: 14.01.2019).

¹⁵ W. Bigoszeńska, *Polskie ordery i odznaczenia*, Interpress, Warszawa 1989.

Profil Kornelii Plewińskiej, https://bs.sejm.gov.pl/F?func=find-b&request=plewińska+&find_code=WRD&adjacent=N&x=0&y=0 (dostęp: 7.01.2019).

Profil Stanisławy Świdorskiej, https://bs.sejm.gov.pl/F?func=full-set-set&set_number=009979&set_entry=000001&format=999 (dostęp: 7.01.2019).

Tych F., *Słowo wstępne*, [w:] C. Budzyńska, *Strzępy rodzinnej sagi*, Żydowski Instytut Historyczny, Warszawa 1997, s. 5–8.